

Ako z krízy von – hľadanie optimálneho plánu na oživenie ekonomiky a ozdravenie verejných financií

Peter Goliaš, INEKO

jún 2020

Dokument obsahuje odporúčania INEKO na posilnenie pravidiel rozpočtovej zodpovednosti, zrýchlenie ekonomického rastu a ozdravenie verejných financií na Slovensku. Bol vypracovaný ako súčasť podkladov a záverov webinára „*Ako z krízy von – hľadanie optimálneho plánu na oživenie ekonomiky a ozdravenie verejných financií*“, ktorý sa uskutočnil 10. júna 2020. Organizátormi webinára sú Podnikateľská aliancia Slovenska (PAS) a INEKO v spolupráci so Zastúpením Európskej komisie na Slovensku. Program, prezentácie a hlavné výstupy webinára sú dostupné na stránke <http://www.ineko.sk/clanky/webinar-ako-z-krizy-von-hladanie-optimalneho-planu-na-ozivenie-ekonomiky-a-ozdravenie-verejnych-financii>.

Úvod

Štrukturálne problémy boli v slovenskej ekonomike prítomné už pred pandémiou COVID-19. Zhruba od roku 2014 Slovensko podľa výkonu ekonomiky v prepočte na obyvateľa prestalo dobiehať vyspelý svet¹. Medzinárodné rebríčky² ukazujú stagnáciu alebo zhoršovanie kvality podnikateľského prostredia. Dôvera ľudí navzájom³ ako aj vo verejné inštitúcie⁴ patrí medzi najnižšie v EÚ. V roku 2019 sa najmä vplyvom zmien v dôchodkovom systéme stali verejné financie dlhodobo neudržateľné⁵. Pandémia prináša hlboký hospodársky prepád, ktorého dôsledky na zamestnanosť a verejné financie pretrvávajú niekoľko rokov⁶. Podľa odhadu Ministerstva financií SR stúpne verejný dlh zo 48 % HDP v roku 2019 na 61,2 % v roku 2020. Aby ďalej nestúpil, bude potrebné do roku 2023 prijať konsolidačné opatrenia za 6,8 miliardy eur⁷. Ďalšie opatrenia si vyžiada zabezpečenie dlhodobej udržateľnosti verejných financií, ktorá sa podľa Rady pre rozpočtovú zodpovednosť už aj bez vplyvu pandémie dostala v roku 2020 do pásma vysokého rizika⁸.

Prudké zhoršenie situácie vyvoláva akútnu potrebu vypracovať a realizovať plán na oživenie ekonomiky a ozdravenie verejných financií. Významnou pomocou sa môžu stať prostriedky Európskej únie v rámci rozpočtu 2021-27, z ktorého bude môcť Slovensko čerpať v prípade schválenia nového plánu obnovy dodatočných takmer 8 miliárd eur⁹. Otázkam, ako zostaviť plán na oživenie ekonomiky a ozdravenie verejných financií a tiež ako efektívne čerpať prostriedky Európskej únie, sa venoval spoločný webinár Zastúpenia Európskej komisie v SR, Podnikateľskej aliancie Slovenska a inštitútu INEKO, ktorý sa uskutočnil 10. júna v Bratislave.

¹ <http://dobiehanie.ineko.sk/>

² <https://www.doingbusiness.org/>,

http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf,

<https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2019/>

³ Special Eurobarometer 471, QA1.10 (str. 151), zber dát v decembri 2017:

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2166>

⁴ Standard Eurobarometer: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/index>

⁵ <https://www.rozpocetovarada.sk/svk/rozpocet/430/>

⁶ <https://www.rozpocetovarada.sk/svk/rozpocet/144/makroekonomicky-vybor-a-vybor-pre-danove-prognozy>

⁷ <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24865/1>

⁸ <https://www.rozpocetovarada.sk/svk/rozpocet/430/sprava-o-dlhodobej-udrzatelnosti-verejnych-financii-april-2020>

⁹

https://ec.europa.eu/slovakia/news/spravny_cas_pre_europu_naprava_skod_a_priprava_buducnosti_pre_dalsie_generacie_sk

Stav ekonomiky a verejných financií

Rozpočet verejnej správy na rok 2020 bol schválený s deficitom 0,49 % HDP. Rada pre rozpočtovú zodpovednosť (RRZ) už pri schvaľovaní upozorňovala na riziká, po započítaní ktorých by deficit stúpol na 1,79 % HDP. Po schválení trinástych dôchodkov koncom februára 2020 zvýšila RRZ odhad deficitu na 2,42 % HDP. V apríli započítala aj dopady pandémie a odhad deficitu zvýšila na 7,82 % HDP, následne ho v máji zvýšila na 8,71.¹⁰ Národná banka Slovenska (NBS) koncom apríla zverejnila svoj odhad deficitu pre rok 2020 v rozmedzí 6,9-10,3 % HDP v závislosti od dopadov pandémie¹¹, v júni odhad spresnila na 8,2 % HDP¹². Podobne Európska komisia (EK) odhadla vo svojej jarnej prognóze deficit na úrovni 8,5 % HDP¹³. Ministerstvo financií SR (MF) v Programe stability SR na roky 2020 až 2023 odhadlo v máji deficit verejných financií v roku 2020 na 8,4 % HDP¹⁴.

RRZ predpokladá pokles HDP v roku 2020 o 10,3 %, MF o 7,2 %¹⁵. Podľa NBS môže ekonomika klesnúť o 5,8-13,5 %, pričom najpravdepodobnejší scenár je 10,3 % HDP. V roku 2021 by HDP mal podľa NBS stúpnúť o 8,4 %. EK očakáva prepád HDP v roku 2020 o 6,7 % a následne rast o 6,6 % v roku 2021.

Odhady vývoja ekonomiky a verejných financií podľa vybraných inštitúcií (v % HDP)

	RRZ	MF	NBS	EK
Pokles HDP v roku 2020	10,3 %	7,2 %	10,3 %	6,7 %
Rast HDP v roku 2021	-	6,8 %	8,4 %	6,6 %
Deficit verejných financií v roku 2020	8,71 %	8,4 %	6,9-10,3 %	8,5 %
Hrubý verejný dlh v roku 2020 (% HDP)	60,4 %	61,2 %	60,6 %	59,5 %

Zdroj: INEKO na základe oficiálnych dokumentov jednotlivých inštitúcií

Do roku 2023 by mal deficit podľa RRZ klesnúť na 5,0 % až 6,7 % HDP v závislosti od dopadov pandémie. Štrukturálny deficit by mal klesnúť zo 6,0-6,5 % HDP v roku 2020 na 4,4-5,4 % HDP v roku 2023. EK očakáva rýchlejší pokles deficitu z 8,5 % HDP v roku 2020 na 4,2 % v roku 2021. Bez opatrení by podľa MF pretrval do roku 2023 na úrovni okolo 6 % HDP.

Hrubý dlh podľa RRZ stúpne zo 48,0 % HDP v roku 2019 na 60,4 % HDP v roku 2020 a na 62,1-68,9 % HDP v roku 2023. NBS odhaduje nárast dlhu v roku 2020 na 60,6 % a EK na 59,5 % HDP. MF očakáva v roku 2020 hrubý dlh vo výške 61,2 % HDP a bez konsolidačných opatrení nárast nad 66 % do roku 2023.

V prípade druhej vlny pandémie by všetky uvedené odhady boli horšie.

MF v Programe stability uvádza: „**Na dodržanie európskych fiškálnych pravidiel je potrebné zníženie deficitu na 4,9 % HDP v 2021, 3,7 % v 2022 a 2,9 % v roku 2023, čo by zároveň viedlo k stabilizácii hrubého dlhu blízko úrovne 60 % HDP. Na dosiahnutie takto definovaných strednodobých cieľov v**

¹⁰ <https://www.rozpocetovarada.sk/svk/rozpocet/400/>

¹¹ https://www.nbs.sk/img/Documents/TS/200429/P1Q_2020_aktualizacia_media.pdf

¹² <https://www.nbs.sk/img/Documents/Publikacie/PREDIK/2020/protected/P2Q-2020.pdf>

¹³ https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2020-economic-forecast_en

¹⁴ <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24865/1>

¹⁵ https://www.rozpocetovarada.sk/vo_download/ko_covid_19_20200430.pdf

d'alších rokoch by bolo potrebné prijať oproti scenáru nezmenených politík konsolidačné opatrenia vo výške 1,1 miliardy v roku 2021, 2,3 miliardy v roku 2022 a 3,4 miliardy v roku 2023.

Ukazovateľ dlhodobej udržateľnosti verejných financií sa podľa RRZ zvýšil z 1,65 % HDP v roku 2018 na 4,21 % v roku 2019, čím sa dostal do pásma stredného rizika. Najväčší vplyv na zhoršenie mali v objeme 1,26 % HDP zmeny v dôchodkovom systéme, predovšetkým zavedenie stropov na dôchodkový vek a zvýšenie minimálneho dôchodku. V roku 2020 sa ukazovateľ dlhodobej udržateľnosti ďalej zvýši na 7,59-8,24 % HDP. Za vysoké riziko sa považuje úroveň ukazovateľa nad 5 % HDP. Príspevok trinástych dôchodkov a opatrení, ktoré nesúvisia s pandémiou, je v roku 2020 na úrovni 1 % HDP, príspevok pandémie RRZ odhadla v rozpätí 2,4-3,0 % HDP. To znamená, že aj bez pandémie by sa ukazovateľ dostal v tomto roku do pásma vysokého rizika.

Odporúčania INEKO

Dopady pandémie na verejné financie sú výnimočnou udalosťou, počas ktorej dočasne nebudú platiť pravidlá rozpočtovej zodpovednosti ako napríklad Pakt stability a rastu (vypnutý v roku 2020 a pravdepodobne aj v roku 2021)¹⁶ či národné pravidlo o vyrovnanom rozpočte (vypnuté počas výnimočných okolností, o čom rozhoduje vláda)¹⁷. Aj pre uplatňovanie sankcií národných pravidiel týkajúcich sa troch horných pásiem dlhovej brzdy platia 3-ročné výnimky. Tie sa aktivujú v prípade medziročného hospodárskeho poklesu v nominálnom vyjadrení o 12 percentuálnych bodov alebo v prípade rastu verejných výdavkov na odstraňovanie „*následkov živelných pohrôm a prírodných katastrof*“ o viac ako 3 % HDP¹⁸. Naplnenie podmienok pre uplatnenie 3-ročnej výnimky bude známe v roku 2021 na základe oficiálneho poklesu HDP za rok 2020 a tiež oficiálneho nárastu verejných výdavkov na odstraňovanie následkov pandémie.

Okrem toho sa tri najprísnejšie sankčné pásma z národných pravidiel dlhovej brzdy neuplatňujú ani počas dvoch rokov od schválenia programového vyhlásenia vlády. Najskôr sa tak sankcie dlhovej brzdy začnú uplatňovať od roku 2023, v prípade naplnenia podmienok pre 3-ročnú výnimku až od roku 2026.

S cieľom zrealizovať a posilniť pravidlá rozpočtovej zodpovednosti INEKO odporúča:

- **Revidovať sankčné pásma dlhovej brzdy:** Aktuálne hodnoty sankčných pásiem sú pre rok 2020 nastavené na 47 % pre dolné a 57 % HDP pre horné pásmo. Každý rok pritom klesajú o jeden percentuálny bod až do roku 2027, kedy dosiahnu 40 % pre dolné a 50 % HDP pre horné pásmo. **Podľa prognóz RRZ bude verejný dlh aj v najoptimistickejšom scenári v roku 2023 na úrovni 62,1 % HDP, resp. podľa MF blízko 60 % HDP, teda nad úrovňou 54 %, čo bude v danom roku horné sankčné pásmo. Aj v prípade predĺženého uplatňovania výnimiek do roku 2026 je stlačenie dlhu pod úroveň horného sankčného pásma málo pravdepodobné. Očakávané zvýšenie verejného dlhu a tiež deficitu verejných financií si preto pravdepodobne vyžiada úpravu národných pravidiel tak, aby boli reálne dosiahnuteľné aj po vypršaní času, počas ktorého dlhová brzda neplatí.** Úpravy by mali vychádzať z úrovni verejného dlhu a tiež stavu ekonomiky po doznení krízy, keď sa zníži neistota predikcií ďalšieho vývoja.
- **Sankčné pásma dlhovej brzdy naviazať na čistý dlh:** Novelizácia ústavného zákona o rozpočtovej zodpovednosti s cieľom upraviť sankčné pásma by mala podľa odporúčania INEKO zahrnúť aj zmenu cieleného ukazovateľa z hrubého dlhu na čistý verejný dlh, to znamená hrubý dlh očistený o likvidné rezervy štátu. Naviazanie sankcií na hrubý dlh totiž spôsobuje problém s riadením financovania štátu, keď najmä koncom roka Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity (ARDAL) čelí politickému tlaku, aby dlh ku koncu roka neprekročil určité sankčné pásmo, čo jej bráni vytvoriť dostatočne veľkú likviditnú rezervu. Ak aj boli na trhu výhodné podmienky, tvorbu rezervy ARDAL v minulosti pod politickým tlakom viackrát odložila na neskôr. S tým je spojené jednak

¹⁶ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/2_en_act_part1_v3-adopted_text.pdf

¹⁷ § 30a zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy č. 523/2004, <https://www.epi.sk/zz/2004-523>

¹⁸ <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2011-493>

vyššie riziko pri riadení dlhu ale aj priame finančné straty, pokiaľ sa rezerva tvorí neskôr za horších trhových podmienok.¹⁹

- Zaviesť viacročné záväzné výdavkové stropy²⁰: Kľúčovou súčasťou novely by malo byť zavedenie viacročných záväzných výdavkových stropov, ktoré znížia riziko procyklickej rozpočtovej politiky, teda riziko väčšieho míňania v dobrých časoch a šetrenia v zlých časoch. Optimálne je naviazať limity na ukazovateľ dlhodobej udržateľnosti verejných financií tak, aby boli prísnejšie ak je ukazovateľ v pásme vyššieho rizika.
- Posilniť RRZ a analytické vstupy pri tvorbe rozpočtu: V súlade s odporúčaniami OECD²¹ by tiež bolo vhodné posilniť kompetencie RRZ pri tvorbe makroekonomických aj daňových prognóz. RRZ by mala mať konečné slovo pri rozhodovaní o odchýlkach od pravidiel rozpočtovej zodpovednosti a uplatňovaní nadväzujúcich sankcií. Nezávislé prognózy vstupujúce do tvorby rozpočtu by mali popri daňových príjmoch zahŕňať aj vybrané nedaňové príjmy (napríklad dividendy podnikov so štátnou účasťou) a sociálne či úrokové výdavky.

Uvedené zmeny majú potenciál zásadne vylepšiť národný rámec pravidiel rozpočtovej zodpovednosti, čím posilnia motiváciu vlád ozdravovať verejné financie. Úlohou vlád bude nájsť a presadiť opatrenia na zníženie verejného dlhu na udržateľnú úroveň. Na základe historických skúseností²² existuje päť spôsobov ako znížiť verejný dlh:

1. Ekonomický rast
2. Fiškálne opatrenia vrátane úspor vo verejných výdavkoch, zvyšovania či lepšieho výberu daní, resp. splátky dlhov z privatizačných príjmov
3. Odpísanie časti dlhu, čiže bankrot
4. Neočakávaná vysoká inflácia
5. Finančná represia – zníženie úrokov pod trhovú úroveň v kombinácii s mierne zvýšenou infláciou.

Vlády členských štátov v eurozóne majú priamy vplyv predovšetkým na prvé tri možnosti. Ako ukázala dlhová kríza v eurozóne v rokoch 2010-12, tretia možnosť vyvoláva hrozbu tzv. domino efektu, teda bankrotu na seba naviazaných členských štátov s vysokým dlhom a následne potrebu záchranných opatrení na úrovni Európskej centrálnej banky či Európskej komisie. Štvrtá aj piata možnosť sa týka len dlhu denominovaného v domácej mene, pričom vlády majú obmedzený vplyv na ich riadené využívanie. Je možné, že finančná represia už čiastočne prebieha, keďže rizikové prirážky na dlhopisy jednotlivých členov eurozóny nezodpovedajú stavu ich verejných financií a expanzívna menová politika stláča úroky pod trhovú úroveň aj v súkromnom sektore.

Všetky možnosti s výnimkou prvej a čiastočne druhej majú negatívne dôsledky na životnú úroveň, či prerozdelenie príjmov a bohatstva. Ekonomicky aj sociálne najvýhodnejšou možnosťou je zrýchlenie

¹⁹ <https://finweb.hnonline.sk/financie-a-burzy/2144894-reforma-dlhovej-brzdy-slovensku-by-to-usetrilo-velke-peniaze-tvrdi-sef-ardal-u>

²⁰ Pozri aj návrh IFP: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/diskusne-studie/3-skrutkovac-hodnotu-za-peniaze-oktober-2018.html>

²¹ <https://www.rozpocetovarada.sk/svk/rozpocet/428/sprava-oecd-o-rrz>

²² <https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2011/res2/pdf/crbs.pdf>

ekonomického rastu. Odporúčania INEKO preto smerujú najmä k využívaniu tejto možnosti. Dosiahnutie vyššieho rastu je ale náročná úloha s neistým výsledkom, ktorý sa navyše môže dostaviť v dlhšom horizonte. Nutná je preto v kombinácii s druhou možnosťou, ktorú má vláda pod priamou kontrolou a ktorá môže byť prínosná aj z pohľadu životnej úrovne, pokiaľ zvyšuje efektívnosť verejného sektora.

S cieľom posilniť hospodársky rast INEKO odporúča:

- Podporovať kvalitné vysoké školy a vedu: Na základe pravidelného merania a zverejňovania výsledkov kvality a efektívnosti podporiť kvalitné vysoké školy a kvalitnú vedu a výskum, teda inštitúcie, ktoré majú najväčší potenciál na koncentráciu produktívnych ľudí, vznik inovácií a v spolupráci so súkromným sektorom aj ich aplikáciu. Aj s pomocou verejných investícií zvýšiť atraktivnosť kvalitných inštitúcií, aby sa zmiernil odchod potenciálne najproduktívnejších ľudí do zahraničia a aby naopak lákali emigrovaných ako aj zahraničných odborníkov na Slovensko.
- Zvyšovať transparentnosť, bojovať proti zneužívaniu moci a korupcii, pretože to sú podľa viacerých zdrojov²³ hlavné bariéry inovácií a ekonomického rastu. Kľúčovým nástrojom by mali byť otvorené výberové konania spojené s verejným vypočutím pred odbornou komisiou pri výbere čelných funkcionárov vo verejných inštitúciách aj štátnych firmách.
- Investovať do verejnej infraštruktúry s najvyššou hodnotou za peniaze. Za účelom objektívneho výberu investícií personálne aj finančne posilniť Útvary hodnoty za peniaze pri Ministerstve financií SR.
- Systematicky zlepšovať podnikateľské prostredie tak, aby Slovensko výrazne stúplo v medzinárodných rebríčkoch a stalo sa atraktívnejším miestom pre investície. Opatrenia na zlepšenie podnikania by mali zahŕňať zjednodušenie a zatraktívnenie daňového systému ako aj pružnejší trh práce a riadenú imigráciu.
- Upraviť vzdelávací systém, aby lepšie zodpovedal potrebám pracovného trhu a demokracie, t.j. najmä potrebe pracovať s informačno-komunikačnými technológiami, ovládať anglický jazyk, spolupracovať s inými ľuďmi a rozvíjať demokratické hodnoty a inštitúcie. Zvýšiť dostupnosť predškolského vzdelávania aj pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia.

S cieľom posilniť udržateľnosť verejných financií INEKO odporúča:

- Opraviť dôchodkový systém, aby nevytváral nekryté dlhy do budúcnosti, predovšetkým zrušiť stropy na dôchodkový vek a trinásť dôchodky pri zachovaní alebo aj posilnení ochrany ľudí, ktorí zo zdravotných dôvodov nevládzu plnohodnotne pracovať ako aj dôchodcov ohrozených chudobou.
- Reformovať zdravotníctvo: Upraviť štruktúru aj financovanie nemocníc na základe kritérií kvality a efektívnosti. Spresňovať definíciu základného balíka zdravotnej starostlivosti hrazeného z verejných zdrojov. Zaviesť transparentnú spoluúčasť pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti spolu s ochrannými stropmi a výnimkami pre sociálne slabších a chorých ľudí.

²³ Napríklad: <http://whynationsfail.com/>

- Smerovať k vyrovnanému rozpočtu: Dodržať strednodobý plán Programu stability na zníženie štrukturálneho deficitu verejných financií pod 3 % do roku 2023 a naplánovať ďalšiu cestu znižovania pod 0,5 % HDP.
- Zlepšiť výber daní: Osobitnú pozornosť venovať zvýšeniu efektívnosti pri výbere daní, najmä DPH. Kľúčovou podmienkou je obsadenie čelných funkcií Finančnej správy SR a daňových úradov odborne aj eticky spoľahlivými ľuďmi na základe otvorených výberových konaní.
- Pravidelne revidovať výdavky: Revidovať výdavkové priority a zrušiť neefektívne výdavky či verejné obstarávania. Na rok 2021 zmraziť platy vo verejnej sfére s možnými výnimkami napríklad pre učiteľov, zdravotné sestry či sociálnych pracovníkov. Pri rozhodovaní o výdavkoch vychádzať z odporúčaní revízií výdavkov spracovaných Útvárom hodnoty za peniaze pri ministerstve financií.
- Privatizovať štátne firmy a majetok v oblastiach, kde existuje potenciál na trhovú súťaž, resp. efektívnu reguláciu (napr. Slovenská pošta, Tipos, teplárne, autobusová doprava, atď.). Výnosy z privatizácie použiť na splátku verejného dlhu. Zvážiť aj čiastočnú privatizáciu, resp. doprivatizáciu.

Na medzinárodnej úrovni INEKO odporúča:

- Vyžadovať zodpovedné hospodárenie: Presadzovať zavádzanie a dodržiavanie pravidiel rozpočtovej zodpovednosti, zjednodušenie a dôslednejšie uplatňovanie Paktu stability a rastu. V prípade finančnej pomoci nadmieru zadlženým štátom podmieňovať túto pomoc prijímaním opatrení na ozdravenie verejných financií, posilnenie konkurencieschopnosti a ekonomického rastu.
- Podporovať investície s vysokou hodnotou za peniaze: Pri rozhodovaní o verejných investíciách postupovať na základe princípu „hodnota za peniaze“. Pred plánovaním a realizáciou investícií vypracovať analýzu, ktorá posúdi prínos investícií vzhľadom na ich náklady ako aj možné alternatívne riešenia.
- Šíriť najlepšie skúsenosti Slovenska v boji s korupciou, predovšetkým povinné zverejňovanie zmlúv s verejným sektorom a zavedenie registra partnerov verejného sektora.
- Požadovať vyššiu transparentnosť daňových rajov a dodržiavanie princípu, podľa ktorého sa majú príjmy z podnikateľskej činnosti zdaňovať v krajine prevažného výkonu činnosti.
- Podporovať uvoľňovanie medzinárodného obchodu a férovú hospodársku súťaž pri stanovení ochranných opatrení (napr. cieľ) pred nežiaducimi faktormi vrátane dumpingu, nelegálnej práce a znečisťovania životného prostredia.

Príloha: Podrobnejší rozpis vybraných odporúčaní

Podporiť kvalitné vysoké školy a kvalitnú vedu a výskum

Popis problémov:

- Rast ekonomiky založený na raste zamestnanosti a využívaní lacnej pracovnej sily sa vyčerpáva, hrozí tzv. „pasca stredného príjmu“. Do budúcnosti bude pre rast čoraz dôležitejšia schopnosť zvyšovať produktivitu práce, ktorá závisí od zručností a kvalifikácie ľudí na trhu práce.
- Nástup nových technológií ohrozuje pracovné miesta založené na rutinných úkonoch. Slovensko je podľa OECD v tomto smere najohrozenejším štátom²⁴.
- Najlepšie slovenské univerzity sa v medzinárodných rebríčkoch kvality umiestňujú väčšinou v druhej päťstovke²⁵.
- Ak odhliadneme od Luxemburska, Slovensko má najvyšší podiel vysokoškolských študentov študujúcich v zahraničí: podľa posledne dostupných dát to je 18,3 %, nasleduje Island s 13,6 % a Estónsko s 8,1 %²⁶. Podľa prieskumu z roku 2014²⁷ pritom ide najmä o deti z rodín s nadpriemerným ľudským kapitálom, keď napríklad obaja rodičia sú vysokoškolsky vzdelaní. Do dvoch rokov sa na Slovensko vráti zhruba polovica.²⁸
- Výdavky na vysokoškolské vzdelávanie v pomere na študenta aj v pomere k HDP v porovnaní s inými štátmi OECD sú na Slovensku podpriemerné. Zaostávame vo financovaní z verejných aj súkromných zdrojov²⁹.
- Na vedu a výskum dávame výrazne menej peňazí ako v priemere štáty EÚ. Podľa Eurostatu išlo na Slovensku v roku 2018 na vedu 0,84 % HDP oproti 2,19 % HDP priemeru za EU27. Pri pohľade na zdroje zaostávame najmä vo financovaní zo súkromných komerčných zdrojov. Tie sa v roku 2017 na financovaní vedy podieľali 49 % na Slovensku a 59 % v EU27. Naproti tomu podiel verejných zdrojov na financovaní vedy bol v roku 2017 na Slovensku 36 % a v EU27 30 %. Nadpriemerne čerpáme zdroje aj zo zahraničia (14 % oproti 9 %). Tieto údaje nasvedčujú, že hlasy o nedostatočnom financovaní vedy a výskumu sú opodstatnené. Ak by sme sa mali dostať na úroveň porovnateľnú s priemerom EÚ, mali by stúpnuť všetky zdroje financovania, najviac však zo súkromného komerčného sektora.
- V podpore vedy a výskumu (na hlavu aj v pomere k HDP), v počte dobre umiestnených univerzít v medzinárodných rebríčkoch, v kvalite vedeckých publikácií (databáza Scimago, Hirsch index) ako aj v počte úspešných projektov podporených z European Research Council (ECR) je Slovensko najhoršie vo V4.

²⁴ <https://www.oecd.org/employment/Automation-policy-brief-2018.pdf>

²⁵ <https://www.mastersportal.com/ranking-country/41/slovakia.html>,

<https://www.languagecourse.net/universities--slovakia>

²⁶ https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_ENRL_MOBILES_ORIGIN

²⁷ http://sasd.sav.sk/en/data_katalog_abs.php?id=sasd_2014002

²⁸ https://www.stuba.sk/sk/diani-na-stu/preco-studenti-utekaju-zo-slovenska-trend.html?page_id=11409

²⁹ https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en

Odporúčania:

- Pravidelne merať a zverejňovať kvalitu vysokých škôl, fakúlt a študijných programov s využitím dát o platoch a nezamestnanosti absolventov, výsledkoch vedeckého výskumu, medzinárodnej mobilite študentov aj učiteľov, zahraničných grantoch, počte prihlásených a prijatých študentov, atď.
- Pravidelne merať a zverejňovať kvalitu vedecko-výskumných organizácií s využitím rešpektovaných medzinárodných databáz publikácií a citácií, prípadne praktických výsledkov vedecko-výskumných projektov
- Naviazať financovanie vysokých škôl aj vedecko-výskumných organizácií z verejných zdrojov na kvalitu
- Prioritne v inštitúciách s najlepšimi výsledkami investovať do budov vrátane internátov, resp. prístrojového a iného vybavenia, aby boli atraktívne pre študentov, učiteľov a vedcov či začínajúcich inovatívnych podnikateľov (napr. inkubátory pre start-upy).
- Skvalitniť a rozšíriť poradenstvo pre študentov stredných škôl, ktorí si vyberajú vysokú školu, s cieľom informovať ich o možnostiach získať kvalitné vzdelanie na Slovensku. V prípade odchodu do zahraničia monitorovať ich vzdelávaciu cestu a adresne informovať o možnostiach návratu na Slovensko a to aj po skončení štúdia.
- Vytvoriť a posilniť motivačné nástroje pre prijímanie kvalitných zahraničných študentov na najlepšie vysoké školy a kvalitných zahraničných vedcov na najlepšie vedecko-výskumné inštitúcie, resp. pre návrat kvalitných študentov a vedcov na Slovensko
- Zvýšiť objem verejných zdrojov rozdeľovaný prostredníctvom grantových schém na financovanie vedy a výskumu. Pri financovaní vedy a výskumu z verejných zdrojov treba rovnako ako aj pri ostatných verejných výdavkoch sledovať hodnotu za peniaze, to znamená merať výsledky v pomere k vynaloženým zdrojom. Dôležité je vyhodnocovať a zverejňovať výsledky podporených projektov aj po ich ukončení. Peniaze by mali ísť najmä tam, kde prinášajú najväčší úžitok pre spoločnosť.

Zvyšovať transparentnosť, bojovať proti zneužívaniu moci a korupcii

- Posilniť nezávislosť a odbornosť kľúčových verejných inštitúcií a štátnych firiem³⁰:
 - o Otvorené výberové konania do čelných funkcií na základe verejného vypočutia kandidátov a definovaných kritérií odbornosti
 - o Stanoviť podmienky odvolania na základe širšej politickej zhody v prípade etických pochybení, posilnenie autonómnosti pri financovaní a rozhodovaní, adekvátne financovanie a platy, posilnenie verejnej kontroly (napríklad vyššou transparentnosťou, účasťou zástupcov širšej verejnosti v orgánoch dohliadajúcich na rozhodovanie), atď.
 - o Meranie a zverejňovanie výsledkov: Stanovenie kľúčových výkonnostných ukazovateľov a ich pravidelné vyhodnocovanie a zverejňovanie, naviazanie odmien vrcholného manažmentu na ich dosahovanie

³⁰ Podrobnejší popis problémov a odporúčaní : <http://www.institucie.ineko.sk/>

Investovať do verejnej infraštruktúry s najvyššou hodnotou za peniaze

- Za účelom objektívneho výberu investícií personálne aj finančne posilniť Útvary hodnoty za peniaze pri Ministerstve financií SR. Príklady investícií s predpokladanou vysokou hodnotou za peniaze:
 - o Výstavba a oprava ciest a mostov s najväčším potenciálom užívania
 - o Výstavba a rekonštrukcia nemocníc, polikliník, škôl, internátov
 - o Digitálna komunikácia štátu so súkromným sektorom
 - o Zelené investície: Investície do železničnej dopravy, zatepľovanie budov, obehové hospodárenie s odpadmi, likvidácia nebezpečných skládok odpadov, náhrada výroby elektriny a tepla čistejšími zdrojmi (napr. výmena starých kotlov na vykurovanie, revitalizácia regiónov postihnutých útlmom ťažby hnedého uhlia)
 - o Výstavba sociálnych nájomných bytov
 - o Výstavba vodovodov a kanalizácie

Systematicky zlepšovať podnikateľské prostredie

Kvalita podnikateľského prostredia na Slovensku podľa medzinárodných aj domácich ukazovateľov dlhodobo stagnuje alebo sa zhoršuje.³¹

Odporúčania:

- Cielené zlepšovanie v medzinárodných rebríčkoch, znižovanie administratívnej a regulačnej záťaže, ex-ante aj ex-post hodnotenie vplyvov regulácií, oslabovanie monopolov a posilňovanie hospodárskej súťaže
- Zníženie priamych daní a odvodov najmä pre ľudí s nízkymi príjmami, kompenzácia výpadkov zvýšením nepriamych, majetkových a environmentálnych daní
- Zjednodušenie daňového systému, odstraňovanie neefektívnych výnimiek a sektorových daní
- Zmrazenie minimálnej mzdy pre rok 2021, v ďalších rokoch jej naviazanie na rast produktivity práce; odpojenie príplatkov za prácu od minimálnej mzdy
- Posilnenie súbehu sociálnych dávok a príjmu z práce
- Aktívna imigračná politika s cieľom prilákať kvalifikovaných ľudí a chýbajúce profesie
- Zníženie cien elektriny pre podnikateľov presunom dotácií obnoviteľných zdrojov energie z tarify za prevádzkovanie systému na priame dotácie zo štátneho rozpočtu

Reforma vzdelávania

- Zvýšenie dostupnosti predškolského vzdelávania
- Meranie a zverejňovanie kvality aj efektívnosti
- Obsahová reforma s cieľom prispôsobiť sa technologickým inováciám a potrebe komunikovať v cudzích jazykoch, predovšetkým angličtine, ako aj posilniť demokratické povedomie

Reforma dôchodkov

³¹ http://www.ineko.sk/file_download/1344

- Zrušenie plošného stropu na dôchodkový vek a obnovenie automatického predlžovania dôchodkového veku podľa doby dožitia, ako kompenzáciu zvážiť uľahčenie vzniku nároku na predčasný resp. invalidný dôchodok pre ľudí v zlom zdravotnom stave
- Zrušenie trinástych dôchodkov, ako kompenzáciu zvážiť zriadenie osobitnej dávky na ochranu dôchodcov ohrozených chudobou
- Zapracovanie vývoja demografie do valorizácie aktuálnej dôchodkovej hodnoty (ADH) vo vzorci na výpočet dôchodku
- Upraviť investičné portfólio v druhom pilieri s cieľom zvýšiť výnosnosť (mladí ľudia by mali mať väčší podiel aktív s vyšším očakávaným výnosom)
- Oranžová obálka³²: lepšie informovanie ľudí o ich budúcich predpokladaných nárokoch na dôchodok

Odporúčaná literatúra

- Národný program reforiem SR, Ministerstvo financií SR, <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/strategicke-materialy/narodny-program-reforiem/narodny-program-reforiem.html>
- Európsky semester pre Slovensko, Špecifické odporúčania pre krajinu, Európska komisia, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country/slovakia/european-semester-documents-slovakia_en
- Rozpočet 2.0, Ako posunúť Slovensko do prvej ligy vo verejných financiách, Eduard Hagara, Štefan Kišš, Ľudovít Ódor, https://www.nbs.sk/_img/Documents/_Publikacie/rozpocet20/Rozpocet_20_Seminar_FV.pdf
- Dobehe tiger do cieľa? Sumár diskusií organizovaných k výzvam hospodárskej politiky na Slovensku, Elena Kohútiková, Ľudovít Ódor, Andrej Révay, https://www.odor.sk/download2/sumar_tiger.pdf

³² <https://iness.sk/sk/stranka/9817-Oranzova-dochodkova-obalka>